

UDK 811.163.42
 Prethodno priopćenje
 Primljen 19. 11. 2013.
 Prihvaćen 8. 4. 2014.

TAMARA BODOR

Matka Laginje 11
 HR-10000 Zagreb
 tamara.bodor@gmail.com

GOVOR VELOGA LOŠINJA

Istražen je mjesni govor stanovnika Veloga Lošinja koji po svojoj naravi pripada čakavskoj ikavsko-ekavskoj skupini govora. Korpus za analizu prikupljen je na terenu, bilježenjem živoga govora dvojice autohtonih stanovnika Veloga Lošinja.

U radu se u prvom redu obrađuje leksik velološinjskoga govora uz navođenje fonoloških i morfoloških značajki koje potvrđuju pripadnost čakavsko ikavsko-ekavskomu dijalektu. Izuzev pojedinih primjera važnih za razumijevanje realizacije određenih riječi u govoru, naglasni sustav nije posebno analiziran. Na temelju dobivenih rezultata izvršena je leksička usporedba analiziranoga govora s govorom mjesta Beli na susjednom otoku Cresu koji prema klasifikaciji pripada u ekavski poddijalekt čakavskoga dijalekta.

Ključne riječi: Veli Lošinj, velološinjski govor, ikavsko-ekavski poddijalekt, Beli, bejski govor

Opće značajke čakavskoga narječja

Predmetom je ovoga članka govor starih Lošinjana u mjestu Veli Lošinj.¹ Taj govor pripada ikavsko-ekavskomu dijalektu čakavskoga narječja. U dijalektološkoj se literaturi, primjerice u *Hrvatskoj dijalektologiji 2* Josipa Lisca, u pravilu izdvajaju ove značajke koje pojedini govor određuju kao čakavski:

¹ Istraživanje je provedeno u travnju 2012. godine u Velom Lošinju u domu jednoga od dvojice ispitanika. Ispitanici, Marino Budinić i Marketo Letić, rođeni su 1928. odnosno 1930. godine u Velom Lošinju gdje su obojica odrasla i žive sve do danas. Istraživanje je temeljeno na analizi njihova govora koji su demonstrirali u formi međusobnoga razgovora. Rad je nastao prema diplomskome radu pod mentorstvom izv. prof. dr. Sanje Vulić.

1. Zamjenička riječ *ča* (čo, če, *ca*, *ce*). Kod mnogih čakavaca ta značajka izostaje, dok neki govori, primjerice u ogulinskom kraju i u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj, imaju zamjenicu *kaj*.
2. Jaka vokalnost izrazitije je zastupljena nego u drugim hrvatskim narječjima, tj. poluglas se vokalizira u slabom položaju, npr. *malin* (u značenju: mlin), I. dj. *s manom* (u značenju: sa mnom). Osim iznimno, u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu refleks je poluglasa samoglasnik /a/.
3. Očuvan tronaglasni sustav (/l/, /ʎ/, /~l/), iako se susreću razna odstupanja u brojnim govorima.
4. Samoglasno *l* i stražnji nazal u većini govora daju *u*, uz neke iznimke.
5. Očuvane prednaglasne dužine uz mnoga odstupanja.
6. Fonem /j/ kao refleks prsl. *dj*, danas također uz mnogo iznimki.
7. Čuvanje praslavenskoga /t'/ uz mnoga odstupanja.
8. Šćakavizmi uz odstupanja u nekim istarskim govorima, a i ponegdje drugdje.
9. Suglasnička skupina *žj* kao refleks prsl. *zgj* i *zdj*.
10. Odsutnost zvučnih parnjaka za foneme /č/ i /t'/.
11. Čuvanje inicijalnoga *čr*-.
12. Čuvanje fonema /h/.
13. Pojednostavlјivanje suglasničkih skupova.
14. Adrijatizmi.
15. Promjena /ž/ u /r/ u primjerima *morem*, *moreš* itd.
16. Okrnjeni infinitivi kao npr. *bit'*, *dot'*.
17. Posebni oblici pomoćnoga glagola *biti* za tvorbu kondicionala.
18. Nestanak imperfekta i aorista.
19. Kratka množina kod jednosložnih imenica muškoga roda.
20. Brojni leksički romanizmi.

Mnoge od navedenih značajki ponegdje izostaju u čakavskim govorima, a k tomu često dolaze i u nečakavskim idiomima (Lisac 2009: 10). Iva Lukežić u svojoj knjizi *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* objašnjava kako je na kvarnerskom području jat dao /e/, odnosno /i/ i /e/ što se ide jugoistočnije (Lukežić 1990: 14). Ikavsko-ekavski refleks jata proučava se po načelu Meyera i Jakubinskoga. Prema tomu pravilu refleks je jata izrazito čakavska ikavsko-ekavska zakonitost, koja je potvrđena već u tekstovima zapisanim početkom 14. stoljeća, a može se dalje pratiti tijekom dugih sedamsto godina, sve do terenskih istraživanja živih govora u 20. i 21. stoljeću. Ikavsko-ekavski refleks jata na čakavskom je području zabilježen već 1309. godine u nekim ispravama iz Novoga Vinodola (Lukežić 1990: 13).

Govori u kojima se jat realizira prema pravilu Meyera i Jakubinskoga pripadaju čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu.² Osim u navedenim kombinacijama, refleks je jata ikavski na početku riječi (s obaveznom *j*-protežom), na apsolutnom kraju riječi, u nastavačnim morfemima te kad se jat nalazi ispred svih ostalih konsonanata, neovisno o samoglasniku koji im prethodi. Tu su raspodjelu proširili kasniji istraživači koji su nadopunili dio pravila Meyera i Jakubinskoga (Lukežić 1990: 13).

Raščlamba preseljeničkih govora i njihove međusobne razlike dokaz su kako je već u 16. stoljeću, kada su se, zbog turske najezde, govornici ovih dijalekata masovno selili iz jednoga područja u drugo, postojala ovakva dijalektna podjela kakvu uglavnom poznajemo danas. Budući da je većina današnjih ikavsko-ekavskih govora geografski raštrkana i da se poklapaju uglavnom prema kriteriju refleksa jata, Iva je Lukežić kao jezgru jedinstvenoga prostora odredila sjeverno primorsko područje s Krkom, odakle se spomenuti govori „kontinuirano šire u dva osnovna smjera“ (Lukežić 1990: 27).

Fonološke značajke govora Veloga Lošinja

Vokalizam

Kao što je na primjeru govora Turković Sela pokazala Sanja Vulić, u nekim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta uobičajeni su dvoglasni /ie/ i /uo/ koji su nastali zatvaranjem dugih fonema /e/ i /o/ (Vulić 2008: 7). Ta se značajka susreće i u govoru Veloga Lošinja, primjerice *puniestra* nastala od *punestra* (u nekim krajevima *punistra*) ‘prozor’: *Ja sen skočil i bacil se priko puniestre*. Tako je i u rečenici *Ja rien kod gospodora*, pri čem je prezentski oblik *rien* diftongiziran od *ren*, koje je pak nastalo od *gren*, što je, kako je već navedeno, česta promjena na nekim mjestima otoka Lošinja. Iako se u pojedinim govorima u posljednje vrijeme zapaža „tendencija gubljenja dvoglasa“ (Vulić 2008: 7), kod Velološinjana je diftongizacija dugoga /e/ još uvijek prisutna čak i u imenima blagdana kao što su *Svieta Ana* i *Svieti Jakov*, a također i u posvojnim pridjevima kakav je primjerice *ungarieska* u značenju ‘ugarska’. Prisutna je i u brojevima gdje se inače bilježi dugo /e/ kao što je *piet* ‘pet’: *Bil ih je piet sestre i piet brat*’i ili *Drugi don je dvajset i šiesti jula*. Nadalje, zahvaća čak i zamjenice: *Od tie*

² O pravilu Mayer-Jakubinski vidjeti Lukežić 1990.

i *tie* godine do *tie*. Takvo diftongiranje ovisi o mjestu naglaska u riječi, pa će tako biti: *Onda su bili miesec dana partizani*, ali *Bili su tudeka dva meseca*.

Ni druga značajka nije zaobišla Veli Lošinj pa je tako u rečenici *Jedino po nekoj buži, bimo rekli ovako: po kuontrabondi* talijanizam *kontrabanda* postao *kuontrabonda*, što je metafora za šverc ili nekakav posao na crno. Diftongizacija dugoga /o/ očituje se, među inim, i u sljedećem primjeru: *On je govoril svuuj dijalekt*.

Zemljopisni položaj Veloga Lošinja odgovara obilježju koje obuhvaća južnije inačice ovoga govora, a to je zatvaranje dugoga /a/ u otvoreno /o/. Brojni su primjeri koji svjedoče tomu obilježju i lako ih je uočiti: *To son ti otil reć. Nismo ih zvolj Nijemci, smo govorili Tedeski. Ti to sve znoš. Spoli smo cilu noć. Jedon se je igrol. Borba Ivon je bil tamo i tamo. Danas smo ostali najstariji Veloselci nas dvo skupa*. Ta promjena obuhvaća i vlastita imena, pa je tako Malo Selo (Mali Lošinj) postalo *Molo Selo*, odnosno sra- stanjem *Moloselo* ili *Moleselo*: *Srednja škula je bila u Moloselu, ali ni bila obavezna*.

Upitna zamjenica ovdje je dobila čakavski oblik *ce*: *Mi imamo naš di- jalekt, više grie 'o'. Dalmatinci i Istrijani govoru 'ča', mi smo govorili 'ce'*. Ta se specifičnost možda može objasniti utjecajem većega dijela ekavskih govora otoka Cresa, te govora Svetoga Jakova i Nerezina na otoku Lošinju, u kojima upitna zamjenica glasi *če*. U rečenici *Vciera son bil priko* prva ri- ječ ima značenje 'jučer'. Ona u susjednim ekavskim govorima glasi *včera*, a ovdje se, osim čakavizma, dogodilo i diftongiziranje jata kao u prethodno navedenim primjerima.

Što se samoga refleksa jata tiče, u govoru Veloga Lošinja, kao i u dru- gim ikavsko-ekavskim govorima, vrijedi pravilo Meyera i Jakubinskoga. U rečenici *Moja mat je nosila mliko v Moloselo na glovi* riječ *mliko* ima ikav- ski refleks jata prema J-M formuli u kojoj se, nakon fonema /k/ iza refleksa jata realizira vokal /i/. Međutim, u rečenici *Celu noć smo zustali va Zgorinji Kroj* prva riječ ima ekavski refleks nakon što je iza jata slijedio fonem // i samoglasnik /u/, ponovo prema J-M pravilu. Po tom je pravilu i ekavski refleks u primjeru *Jo son cetrdesiet i parve tamo delal s Djakomom* gdje ekavski refleks nakon što je iza jata, slijedio fonem // i samoglasnik /a/, ili *Bil son im svedok*, s ekavskim refleksom nakon što je iza jata slijedio fonem /d/ i samoglasnik /o/. Slično je i u glagolskom pridjevu radnom: *jo sen imiel*, gdje se ekavski refleks jata, nastao nakon što se iza /ê/ pojavio // i zatim -ø dodatno diftongizirao. U rečenici *Tu ni bilo proviste, ni bilo hrane za jist* zadnja riječ vjerojatno se razvila od praslav *esti kao što je slučaj u govoru Turković Sela (Vulić 2008: 6). Doduše, ima i nekih odstupanja od pravila,

npr. *povidati* i *vreme*, koja se ne podudaraju s J-M pravilom. Prva od njih je stari ustaljeni ikavizam u govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, dok je ekavizam *vreme* najvjerojatnije posljedica utjecaja obližnjih govora čakavskoga ekavskoga dijalekta.

Primjer pak *Dobil sam inglesku uniformu* pokazuje tendenciju zatvaranja samoglasnika ($e > i$) pred nazalom.

Samoglasni /r/ kod starih se Velološinjana rijetko tako realizira i gotovo uvijek dolazi sa svarabaktičkim vokalom /a/, npr. *Mi smo Harvati. Harvoški je bilo zabranjeno govorit*, zatim u oblicima glagolskoga pridjeva glagola ‘umrijeti’ i u muškom i u ženskom rodu: *Moj brat je umar u Australije* i *Ovo je teta Katina koja je umarła*, ili kod 2. lica imperativa glagola *držati* koji glasi *darž*. Nalazi se i u rednom broju: *Onda je u Zagrebu bio parvi kongres omladine Hrvatske i Četrdeset i četvarte Nijemci su već bili posvuda*. Školski je primjer i imenica *sarce*: *Malo prija crikvice Sarca Isusova bila je komanda*. Tu je i primjer *Ako je bila carna barbira je bilo opasno, ako je bila biela smo mogli pot’ doma*. (Tu *barbira* znači ‘zastava’ u kontekstu ratnih događanja kada je mahanje zastave simboliziralo predaju, opasnost ili pak sigurnost.)

Konsonantizam

Depalatalizacija /j/ > /j/ obuhvaća i velološinjanski govor, npr. *Ki su ti judi? Sutra je nedeja*. Primjer *Ovo je sve znimjeno iz kule* pokazuje izostajanje epenteze, a time i fonema /j/, te uz to i promjenu /s/ > /z/. Ta se promjena očituje u mnogim izrazima koji su nastali prefigiranjem glagola, npr. *Svi su hodili va crekvu, nitko nije zustal doma*. Glagolski se pridjev radni rabi u značenju ‘ostao’ pri čemu se najprije /o/ zatvorilo, tj. dogodila se promjena /o/ > /u/, a zatim se prefiks s- promijenio: /s/ > /z/. Međutim, ovaj se glagol (a time i glagolski pridjev) često upotrebljava i neprefigiran, npr. *Jedan jadtin’, ko da ga sada vidin, je ustol na kraji. Tu je ustalo, svi su*. Promjena /s/ > /z/ također se susreće i u drugim primjerima tipa: *To za Riku nisen znol, ali mi smo svjedoci, isto zmo se hranili na tesere* (u istoj rečenici dva različita izgovora iste riječi). *Dobro, ja tratin to nećemo fint do zutra. Moja mat nije otela nas pustit same z ocen. I se je zakrivala du ju ne bin vidil, a mi smo jili. Posli tog doba nisi zmil pot’ van kut’e*.

U sljedećim primjerima došlo je do depalatalizacije u glagolu *valjati*: *Je vajalo pot’ od kuontrabondi na Riku cegod kupit. Nono Marko je bil mijor osamsto sedamdesiet i piete, tri godisc stariji od none*. U potonjem primjeru imenica *mijor* dolazi od talijanske *mila*, od čega se izvodi *milja* ‘tisuća’.

Promjena dočetnoga *-m* u *-n* adrijatizam je specifičan za govor ovoga kraja, npr. *E, to son ti otil reć. Onda su organizali ondeka jedon brod. Tra-tin, nećemo finit do zutra. Moja mat nije otela nas pustit same z ocen. Tamo je bila ta agencija ki je to radila z otin.*

Karakteristična čakavska promjena *že > re*, koja se realizira u prezent-skim oblicima glagola *moć* (Vulić 2008: 10), očita je i u velološinjskom govoru, npr. *Morete pasat?*

Posebnosti se ovoga govora osobito očituju u konsonantizmu. Pojave čakavizama u čakavskoj su fonološkoj strukturi uzrokovale najveće promjene. Tako se i u veloselskom³ govoru /*c*/ i /*č*/ najčešće realiziraju kao /*c*/, dok se /*ž*/ realizira kao /*z*/, odnosno /*š*/ kao /*s*/ . Za ilustraciju evo nekoliko primjera: *Kad su se sreli ti cetnici i partizani su poceli pucat. Oni su bili ucinili veli kamižoti sa karselama nutri i tudeka su napunjali malo proviste koliko su mogli da su in ruke slobodne da ne nose niš.* Fonem /*c*/ nije podjednako jednostavno odrediti u svakoj riječi, dok izgovaranje konsonanta /*s*/ i /*z*/ ponegdje zvuči kao šuštanje pa se lako zabuniti i pomisliti kako se radi o govornoj mani pri realizaciji fonema /*s*/ odnosno /*z*/ . *Ti si šel za barbira, jo sen šel za zidora* primjer je gdje se glagol *ići* u prvom i drugom licu perfekta realizira kroz čakavizam /*s*/ . Zanimljiv je i izraz *godišć*, npr. *Otac ni imil sedamnajst godišć* ili *Nas dvo imamo sto i šezdeset i šiest godišć* s promjenom *šč > śc* karakterističnom za ovaj tip čakavizma.

Završni suglasnički skup *-st* karakterizira vrlo slaba artikulacija završnoga fonema /*t*/, npr. u broju *šiest* gotovo se i ne čuje.

U čakavskom narječju praslavenski skup **dj* prešao je u /*j*/, što je vidljivo u sljedećim primjerima: *Ovde smo muški ki smo rojeni v Lošinju, A tri miseci mlaji od mene je Marino ili Al bilo je zabranjeno slušat tuju stanicu di nisu govorili talijonski.* To se obilježje čuva još uvijek i u čakavskim govorima koji su bili izloženi snažnomu štokavskom utjecaju, kao primjerice u Hajmašu (Vulić 2005: 10).

Iz praslavenskoga /*t'*/ razvio se čakavski /*t'*/, npr. *Pa smo spoli cilu not'... Jedon mitor, jedon jadnit', ko da ga sada vidin, je ustol na kraji ... A ovo mi je mat, vet' udovica.* Prilikom pak govorenja naknadno naučenih riječi, kao što je imenica *šećer*, fonem /*ć*/ ne izgovara se kao /*t'*/, već kao /*c*/ (stari Velološinjani koristili su, i danas ponekad koriste, romanizam *cukar*, npr. *Zona franca, šecer, kava, tabak*).

Stari praslavenski skup *zdj* karakterizira razvoj *zdj > žđ > žj*, što se najbolje vidi u primjeru *Zimi bure i dažji, a je trebalo poč na noge.*

³ Malološinjani i Velološinjani u žargonu se međusobno nazivaju *Maloselci* odnosno *Veloselci*. U tom kontekstu treba tumačiti i sintagmu *veloselski govor*.

U pojedinim se čakavskim ikavsko-ekavskim govorima imenica *subota* ostvaruje kao *sobota*, npr. u govorima Ogulinsko-modruške udoline (Vulić 2008: 8). U velološinjskom se pak govoru ostvaruje kao *sabota*: *Ali taj don, tu sabotu?* Ta je imenica preuzeta iz liturgije (prema lat. *sabbata*) koji je pak u latinski došao iz hebrejskoga ishodišta. Međutim, godine talijanizacije utjecale su, kako je spomenuto, na jezik Lošinjana, a posebno na onaj liturgijski, pa bi se realizacija riječi *sabota* mogla objasniti i utjecajem talijanskoga *sabato*.

Morfološke značajke velološinjskoga govora

Kao tipično obilježje čakavskoga narječja, i velološinjski govor njeguje kratku množinu, npr. *Naši oci su bili u prvom ratu* ili *To se nekad prodovalo, većinom kajići, ne brodi*. Iako imenica *brodovi* ovdje ima kratku množinu, u primjeru *Tako je ta vala bila krcata svakakovih brodovi ratnih* ima i dugu množinu.

Imenice muškoga roda u genitivu množine uglavnom imaju nastavak *-i*: *A to je bilo i izmed' u prijatelji*. Premda je ta značajka više zastupljena, u jednoj rečenici u genitivu množine pojavljuje se nastavak *-oh*: *Neki drveni ki su bili krcati tih cetnikoh*.

Akuzativ množine muškoga roda iz staroga *-y* razvio se, u ovim predjelima, uglavnom u *-i*. U primjeru *Onda su nas zvali ako gremo prit pomoć ispražnjivat neke magazini* imenica *magazin* muškoga je roda u akuzativu množine s nastavkom *-i*, dok pripadajuća zamjenica ima nastavak *-e*. Ta je pojava česta u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu. U rečenici pak *Oni su bili učinili veliki kamižoti* imenica *kamižot* muškoga je roda, ali u ovom slučaju pridjev ima jednak nastavak kao i imenica. U rečenici *Ove devojke već su imale mladići svoji, a žene su imale mladi muži* u akuzativu množine imenica m. r. nastavak je *-i*. Još jedan primjer potvrđuje taj akuzativni nastavak: *Smo imeli već i crkvu i popi i sve*.

Kao i inače u čakavštini, u lokativu množine muškoga roda susreće se nastavak *-i*, npr. *Va neki veliki hangari su bili ti sastanci*.

Imenice ženskoga roda u genitivu imaju nastavak *-e*, dativu i lokativu *-i*, akuzativu *-u*, što je obilježje imenica e-sklonidbe, npr. *Ona je nosila mli-ko na glavi* i *Je vajalo po kuontrabondi na Riku cegod kupit*.

U akuzativu množine ženskoga roda nastavak je *-i*, npr. *Smo hodili post kravi*.

Spomenuti čakavski kondicional susreće se i u velološinjском govoru: *Vlast je bila mad'arska, mi **bimo** rekli unagrieska*. U sljedećem primjeru uz kondicional je očito i dočetano *-l* u glagolskom pridjevu radnom, što je još jedno tipično obilježje čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta koje se ostvaruje u ovom govoru: ***Bin bil pobigal** ća od Maloga Lošinja*. U trećem licu množine Veloselci govore *bi*, a ne *bidu*, što je karakteristično za neka područja: *Jutro **bi bili** naše žene i muškarci hodili na kampanju po drva*.

U velološinjском se govoru rabi zamjenica *ki* u značenju 'koji', npr. u rečenici *Neki drveni trabakuli **ki** su bili krcati ti cetnikoh, S mlajim bratom **ki** se rodil posle se je razgovaralo talijonski*.

Imenice ženskoga roda koje pripadaju e-sklonidbenom tipu u genitivu množine imaju nulti nastavak, slično kao u govoru Turković Sela (Vulić 2008: 13). Slična je situacija i u srednjem rodu. Velološinjani za godinu kažu *godišće*. U genitivu množine ova imenica također ima nulti nastavak: *Son imel šesnajst **godišć**, Kad su finili sedamnasj **godišć***.

U značenju 'kći' rabi se imenica *kćer*. Velološinjani imaju skup *hć*, koji je karakterističan i za druge govore na cresko-lošinjском otočju.

Zamjenica *njezin* u velološinjском govoru glasi *njevin*, a upitna zamjenica *čije* glasi *kinjevo*. Prilozi *ondje* i *ovdje*, odnosno *tu*, realiziraju se kao *ondeka*, *ovdeka* i *tudeka*, npr. *Onda su organizali **ondeka** jeden brod. Te storije ke su **tudeka**, to je pravila naša nona*.

Pokazne i neodređene pridjevnice imaju oblike tipa *takov*, *onakov*, *nikakov*, kao i inače u ovom čakavskom dijalektu.

Kao što se za upitno-odnosnu zamjenicu *ća* upotrebljava genitivni oblik *česa*, tako se za zamjenicu *ce* u velološinjском govoru rabi genitivni oblik *cesa*. Prijedlog *zašto* glasi *zoc*, a neodređene su zamjenice *nec* (nešto) i *niš* (ništa), npr. *Oni bi te bili vizitali, nesi smil nosit **niš**. Pa bi se bil spustil dole. A **zoc**?*

Kao tipična značajka ovoga čakavskoga dijalekta brojevi od 11 do 19 završavaju na *najst*, *Bila je hiljadu devetsto **četnajsta***. U navedenom primjeru primjetan je utjecaj jezika pridošlih stanovnika ne samo u leksiku nego s tim leksikom i u odstupanjima u fonologiji, jer u riječi *hiljadu* nije provedena depalatalizacija *lj > j*.

Infinitiv se, kao i u većini čakavskih govora, realizira bez dočetnoga *-i*, npr. *Ko veselje je bilo taj dan kad su mogli **napraviti** nešto za **pojisti***. I ovdje je očita prilagodba novoj jezičnoj situaciji u riječi *napraviti* koja bi inače glasila *udelat* ili *učinit* te u neodređenoj zamjenici *nešto* koja nije po običaju skraćena.

Kao i u govoru Turković Sela, gdje je skraćeni zaniijekani svršeni prezent glagola *biti* (Vulić 2008: 15), i Velološinjani će umjesto *nije* reći *ni*: *Ni se više moglo. Ovo je ova kuća priko nas, ispod nje je išo put, ni bilo ove rive. Srednja škula je bila u Moloselu, ali ni bila obavezna.* Jednako tako niječni oblik glagola *imati* glasi *nimati*.

U trećem licu množine nastavak je *-u*, što je uglavnom konstanta u nestabilnom govornom sustavu Veloga Lošinja: *Volu puno Veli Lošinj. Kad su in javili da dolazu brodovi, oni su poceli biežat ča. Va našem harvoškom dijalektu postoju talijonske riječi. I partizani prolazu i njihove drugarice. A ujutro smo čekali da napravu signal.*

Još jedno morfološko obilježje čakavskih ikavsko-ekavskih govora jest i tipična tvorba perfekta povratnih glagola koji uz povratnu zamjenicu *se* vežu prezentski oblik pomoćnoga glagola *biti* (Vulić 2008: 15). Ta se značajka očituje i u govoru starih Velološinjana, npr. *Med'utin, u kući kod Marketa se je razgovaralo harvoski. Jedan dan se je dogodilo da u kut'i nije imela nanke zrno za staviti u usta.* U zadnjem primjeru vidljiva su brojna odstupanja od govornih značajki, npr. prijedlog realiziran kao *u* i potpun niječni oblik glagola *imati*.

Izvedenica *potloh* nastala je od prijedloga *po* i padežnoga oblika imenice *tlo*. Ta je realizacija uobičajena, kako u govoru Velološinjana, tako i u govorima njihovih otočnih susjeda, npr. *Pa kada smo po not'i spoli nutra potlohu, su nas napali kinci.*

Napomene iz sintakse

Uporaba skraćenih oblika pomoćnih glagola na početku rečenice i u proklizi jedna je od glavnih značajki čakavske sintakse pa je obilje primjera i u velološinjskom govoru, npr. *Su imeli nameru se oženiti malo ranije. Ko veselje je bilo taj dan* (ovdje *ko* ima značenje priloga *kakvo*). *Sen prolazil uz njih. Su mislili da ce se oni predati Nijemcima. Su poceli dole vikati. Je imel kuću baš blizu jene kazierne.*

Posvojni pridjev obično se zamjenjuje posvojnim genitivom koji dolazi s prijedlogom *od*, npr. *Tu je bila komanda od te dragamine. Još smo imeli druge zermone po bondi od oca.*

Upotreba veznika *aš* u značenju 'jer' čakavsko je obilježje karakteristično i za ovaj govor, npr. *Su se bojali poč preko Jadrana u Italiju, aš tamo su ih cekali Nijemci. Aš moj je gospodori priko stanoval.*

Leksik

O leksičkim obilježjima nekoga govora ili dijalekta moguće je govoriti samo uvjetno jer su idiomi često i lako podložni utjecajima drugih idioma (Vulić 2005: 19). Leksik lošinjskoga područja, prepun posuđenica, uvelike je obilježen stranim utjecajima, posebno talijanskim, koji je dolazio osobito preko talijanskih škola i drugih javnih ustanova gdje je administrativni jezik bio talijanski.

Mnogo riječi koje su otočani preuzeli od Talijana danas nisu dio talijanskoga standarnoga jezika, već su vjerojatno pripadale ili još uvijek pripadaju nekomu od njihovih dijalekata koji je bio dominantan na ovom području. Budući da su u ovom kraju obitavali Talijani iz sjeverne pokrajine Veneto, utjecaj njihova leksika bio je najjači.

Posljednjih pedesetak godina otok su u nekoliko valova naselili stanovnici iz različitih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine čiji su jezični idiomi, sudeći prema promjenama u domaćem leksiku, bili dominantniji od autohtonih, te su također ostavili neizbrisiv trag u govornom sustavu Lošinjana. O tome svjedoči već spomenuti primjer *hiljada*, te neke riječi poput *šogor* u rečenici *Odma ga je prontol: ovo nam je šogor*. Uobičajeno je da se bratova ili sestrina supružnika naziva *kunjado* odnosno *kunjada*. Također, Velološinjani za riječ *rat* rabe izraz *gviera*, što je potvrđeno i primjerom u poglavlju o leksičkoj upotrebi, a ipak se ponekad služe i književnim izrazom kao u rečenici *Naši oci su bili u prvom ratu*. Zanimljivo je da se u ovom primjeru i riječ *prvi* realizira bez svarabaktičkoga /a/, što može ukazivati na to kako je čitava fraza preuzeta iz drugoga govora.

Riječ *bronda* prema riječima velološinjskih sugovornika označava ležaljku odnosno ‘ležaj za spavanje koji visi pričvršćen konopcima ili nekim drugim pomagalom’, npr. *Smo šli nutra, jo sen prišal va jenu kamaru, tammo su spoli na jednim brondama*. U *Talijansko-hrvatskom rječniku* Josipa Jerneja i Mirka Deanovića riječ *branda* označava ‘viseći mornarski ležaj, krevet; prijeklopnu postelju’ (Jernej i Deanović 2012: 102), a u *Talijansko-hrvatskom praktičnom rječniku* Anite Jernej pojavljuje se značenje ‘sklopiva ležaljka’ (Jernej 2003: 65).

Bicikleta je tipičan talijanizam koji se može naći u većini govora na Kvarneru, npr. *Oba brata su hodili va srednju škulu i su imeli jenu bicikletu*.

Imenica *buža*, odnosno *buža*, u govorima u kojima nema cakavizama ima značenje ‘rupa’, a zanimljive su i izvedenice od te riječi: *Onaj mijeh*

vet' je bil žbužoni i otac više ni zvonil. Istaknuti pridjev mogao bi se prevesti kao 'izrupan, na rupe', a nastao je od prefigiranoga oblika glagola koji je izveden od imenice *buža*.

Vojna terminologija ostavila je tragove u vokabularu otočana, pa iako su neke riječi zastarjele, neke se još uvijek upotrebljavaju. Takva je primjere riječ *kazierna* ili *kazerneta*, što znači 'kasarna', npr. *Svi su pobigli ća, ta kazierna je ostala prazna.*

Od talijanske riječi *convento* 'samostan' (Jernej i Deanović 2012: 182) prema već poznatim glasovnim pravilima kod Velološinjana se razvila riječ *kunvenat*: *Onoga puta prija Italije je bil taj kunvenat (...) kamo su bili fratri koji su fašisti im dali pit ulje ricinusovo.* Velološinjani su osim *kunvenat* za samostan imali diftongiziranu inačicu talijanskoga izraza: *konviento*. Na mjestu bivšega samostana, *konvienta*, tadašnjoj djeci bila je organizirana osmogodišnja škola koju su nazivali prema prijašnjoj funkciji: ***Konviento je bila osmogodišnja (...) ma kakva gimnazija, tamo su bili mieštri, a va gimnazije već su profešori.***

Riječ *kinci* označuje nametnike, stjenice: *Pa kada smo po not'i spoli nutri potlohu, kad su nas napali kinci. Šta su kinci-stenice.* To je također romanizam.

U velološinjskom se govoru rabi glagol *zobit* u značenju 'zaboraviti', s razvojem *zabit* > *zobit*, tj. promjenom boje vokala u zatvorenom pravcu, što je tipično za čakavštinu, npr. *Mi smo zobili puno riječi.*

Velološinjani za krsnoga ili krizmanoga kuma upotrebljavaju izraz *sontul* (prema tal. *santolo*) (Jernej i Deanović 2012: 643), npr. *Ali to se dogodilo da moji su me izabrali za sontula od krizme. Talijonski je santolo, a mi bili sontul.*

Prvi se rođaci međusobni oslovljavaju *zermomi* prema talijanskomu *zermani*, npr. *Znote koja sloboda je bila, aš mi je povidol Jakomo, onaj naš zermom z okin sen jo ucil zidar. I jo i Marketo smo zermomi, zašto? Njegov otac i moja mat su bili brat'a.*

Glagol *rikordivat se* porijeklo vuče iz talijanske riječi *ricordare*, što znači 'spomenuti, napomenuti, pamtiti, sjećati se' (Jernej i Deanović 2012: 638), npr. *Ti, ma se rikordivaš.* Inače, usporedno se rabi i hrvatski glagol *spominjati se*.

U primjeru *Imel je kali na nogama pa ni mogel obut' postoli imenica kali* u ovom bi slučaju bile 'kurje oči' odnosno 'žuljevi'.

Iako se za glagol 'raditi' najčešće upotrebljava glagol *delati, robotati se*, prema riječima sugovorika, odnosi na rad koji ne donosi pretjeranu zaradu, koji je više dobrovoljan ili ga je, s druge strane, netko prisiljen raditi, npr. *Kamo rabotaš, tamo i delaš. Više je bilo rabotat praktično govorit. Priko si robotat? Svuda smo robotali.*

Velološinjani u značenju ‘svirati’ upotrebljavaju glagol *zvunit*, npr. *E tamo je znol zvunit armoniku*. Glagol *interesirati* upotrijebit će u kontekstu raspitivanja o nečemu ili za nešto.

Onomastičke zanimljivosti

Mali Lošinj, osim Ilovika s morske strane, najbliže je mjesto Velomu Lošinju i govori mještana dvaju otočnih susjeda neizbježno su utjecali jedan na drugi. Veli je Lošinj u posljednjih stotinjak godina iz gospodarskih razloga uvelike ovisio o svom razvijenijem susjedu, pa je njihov suživot ostavio tragove u mnogim segmentima. Velološinjani su skloni tipičnoj čakavskoj tendenciji skraćivanja riječi, pa su ime Maloga Lošinja, kojega su zvali Malo Selo, izgovarali kao jednu riječ *Maloselo* odnosno *Moloselo* ili čak *Moleselo*, npr. *Srednja škula je bila u Moloselu, ali ni bila obavezna. Tako da smo mi na kraju za Mali Lošinj govorili Moleselo*. Danas se takav lik imena upotrebljava sve rjeđe, pa je i domaće stanovništvo prihvatilo standardizirano ime. Može se eventualno čuti fonološka inačica *Moli Lošinj*, što ponovno svjedoči o čakavskoj promjeni boje vokala $a > o$ u zatvorenom pravcu, npr. *Ali di je problem, da je trebalo hodit na noge va Mali Lošinj. I u Moli Lošinj u jene katuce jo sen hodil kupit*. Premda se toponimi *Velo Selo* i *Malo Selo* vrlo rijetko upotrebljavaju, etnici *Veloselci*, odnosno *Maloselci* očuvani su do danas i koriste ih i najmlađe generacije. Etnik *Velološinjanin* gotovo se ne može čuti među domaćim stanovništvom.

Susjedni otok Ilovik Velološinjani su zvali *Sanpjer* odnosno *Sanpjero*, npr. *A još smo znoli na Sanpjer (...) pot' zvunit. Borba nan je bil oženjen na Sanpjer. I onda smo šli na Sanpjero. Sanpjero je bil jeden otok neutralni*.

Stanovnici otoka nazivali su se *Sanpjerini*, npr. *Svi Sanpjerini (...) su prišli ovamo*.

Veli Lošinj bio je podijeljen na Gornji i Donji kraj. Prema riječima autohtonoga stanovništva, Donji je kraj bio naseljen uglavnom talijanskim obiteljima, dok je u Gornjem živjelo hrvatsko stanovništvo. Velološinjani su svoj dio zvali *Zgorinji kraj*, npr. *Zgorinji kraj se to zvalo. A kako su zvali Zgorinji kraj - Skjavoni*. Zadnja rečenica odnosi se na Talijane koji su Hrvate koji su živjeli u Gornjem kraju zvali *Skjavi* (*schiavi* ‘robovi’) prema čemu su izveli toponim koji Lošinjani nazivaju *Skjavoni*.

Međutim, nisu samo Talijani imali pogrdne nazive za domaće stanovništvo. Kako je većina njih bila iz grada Chioggie u sjevernoj talijanskoj pokrajini Veneto, Velološinjani su pridošlice zvali zajedničkim imenom *Čezoti* ili *Čozi*: *On je bil Čežo, Talijon. Čezotice su bile žene od Čežota*.

Nijemce su Velološinjani zvali *Tedeski* prema talijanskomu *Tedesco* u značenju ‘Nijemac’ (Jernej i Deanović 2012: 748), npr. *Kad su prišli Nijemci, nismo ih zvali Nijemci, smo govorili Tedeski. Pa su se jedan pu tamo skuntrali, poubijali i Tedeski vet’ nisu onamo hodili.*

Izvor nekih sirovina za otočane u ono je vrijeme bila planina Učka koju su nazivali *Monte Major*, npr. *U Monte Major pokojni otac je hodil po karbon. U Talijansko-hrvatskom rječniku toponim Monte Maggiore upravo se i odnosi na Učku* (Jernej i Deanović 2012: 465).

Kao što i velik dio vokabulara vrvi riječima talijanskoga porijekla, tako je taj utjecaj vidljiv i u imenima koja su otočani upotrebljavali u svakodnevnom govoru. Imena izvedena od talijanskih *Giacomo* i *Giovannina* Velološinjani su prilagodili svomu glasovnomu sustavu pa ona glase *Jovanina* i *Jakomo*, npr. *Cetrdesiet i parve sen jo tamo delal s Jakomom. Mi se cini da je bila teta Jovanina s nekom od naših.*

Nekoliko izraza i frazema u govoru starih Lošinjana

Od mnogih starih izraza i frazema spomenut ćemo za ilustraciju samo dva. *Većina je ručala gris pa bi se bio na dnu takal gris onda bi mi još jidrili žlicu po dnu, ono je bilo slatko.* U navedenom primjeru izraz *jidrit žlicu* ima značenje ‘strugati žlicom po dnu zdjele’. Primjetan je inonarječni utjecaj u uporabi glagola *ručati*.

Mrtvih, ranjenih, a jo sen ostal živ. Per mirakolo. Potonje je preuzeti talijanski izraz, koji bi se mogao prevesti ‘za čudo jedno’. Upotrijebljen u takvu kontekstu može se naći u mnogim rečeničnim konstrukcijama ovoga govora.

Sličnosti i razlike u glasovnom sustavu govora stanovnika Beloga i Veloga Lošinja

U glasovnom sustavu govora stanovnika mjesta Beli⁴ na otoku Cresu, koji je Nikola Velčić obradio u svom djelu *Besedar bejske tramuntane*, mo-

⁴ Bejski govor jedan je od rijetkih govora cresko-lošinjskoga područja koji je cjelovito obuhvaćen i objavljen u obliku rječnika te je time postao relevantan materijal za leksičku usporedbu s govorom analiziranim u ovom radu. Usporedba je bila posebno zanimljiva jer oba govora pripadaju čakavskomu tipu čakavštine.

gu se uočiti mnoge sličnosti s obilježjima govora koji se obrađuje u ovom radu. Iako prema klasifikaciji creski govori pripadaju ekavskom poddijalektu čakavskoga dijalekta, sukladnosti i sličnosti u leksiku obaju govora svjedoče o međusobnim utjecajima svojstvenima jezičnim susjedima.

Što se tiče glasovnog sustava, sličnosti se ponajprije očituju u izgovoru glasova *č*, *š* i *ž* te samoglasnika koji se u bejskom dijalektu, prema Velčiću, izgovara kao „vrlo otvoreno *o*, odnosno glas negdje između *a* i *o*” (Velčić 2003: 9). Govor Velološinjana jako karakterizira zatvaranje dugoga *a* u *o*. Premda se izgovor razlikuje od bejskoga u toj mjeri da se ovdje ne može govoriti o situaciji „između“ dva glasa, tendencija zatvaranja vokala prisutna je u oba govora.

Izgovor glasa *c* odnosno *č* Velčić opisuje kao „glas između *c* i *č*“ (Velčić 2003: 9) te po jednakom principu i izgovor *z* i *s*. Također Velčić navodi kako se bejski govor svrstava u čakavski tip čakavštine, koji je određen upitnom zamjenicom *ce* umjesto *ča*, jednako kao i govor starih Velološinjana.

Leksička usporedba

Riječ *armižon* kod Velološinjanja znači ‘usidren’, što se vidi u rečenici *Tamo je bila vojska talijonska i brodovi, oni su bili na rivi armižoni*. Jednako značenje u *Besedaru* Nikole Velčića ima riječ *armižan* (Velčić 2003: 27).

Glagol *arivati* jednak je i kod Bejana i kod Velološinjana bez bitnih glasovnih razlika. Radi se o talijanizmu *arrivare* što znači ‘stići, dospjeti nekamo’. U Velčićevu rječniku riječ je navedena u više glagolskih oblika, što svjedoči do koje se mjere ova tuđica usidrila u govoru, i u bejskom i u velološinjskom, npr. *Te nogavice je napunil z munke, zamotol i to je arivalo doma*.

Imenica *barbjer* kod Bejana, odnosno *barbir* kod Velološinjanja, već pokazuje razlike u izgovoru u tim dvama govorima. U svakom slučaju obje inačice te imenice dolaze od talijanske riječi *barbiere*, što znači ‘brijač’ (Jernej i Deanović 2012: 82), npr. *Ti si šel za barbira, jo sen šel za zidora*.

Velčić u rječniku bejske tramuntane spominje imenicu *barba*, vrlo čestu na ovim prostorima. Uz oznaku on navodi objašnjenje „izraz koji se kao pridjev iz poštovanja stavlja ispred imena starijih osoba pri razgovoru s njima ili o njima“ te potkrepljuje navod primjerom „*Barba Jure, ce vi znate koliko let je jimel moj barba Dume kada je umerl?*“ (Velčić 2009: 34). Ta imenica, što je vidljivo iz primjera, označava i bliske rođake kao što su stric, odnosno ujak, pa i tetak, za što u čakavskoj terminologiji često ne postoje odvojeni nazivi. I u talijanskom jeziku ta riječ ima isto značenje (Jernej i Deanović

2012: 82). Kod Velološinjana ta imenica, zbog zatvaranja samoglasnika /a/, glasi *borba*: **Borba** nan je bil oženjen na Sanpijeri, na Iloviku.

Talijanizam *borsa* u značenju ‘torba’ i kod Bejana i kod Velološinjanja realizirao se kao *borša* s već prepoznatljivim “srednjim glasom” između s i š. Kod Velološinjanja se uz tu imenicu veže jedna zanimljiva izvedenica *boršanera*, vjerojatno popularizirana za vrijeme Prvoga, odnosno Drugoga svjetskoga rata. U tim burnim vremenima nestašica hrane bila je otočna svakodnevnica, pa su svaku namirnicu koju bi na bilo koji način uspjeli prokrijumčariti mještani nazivali *boršanera*, npr. *To smo zvoli boršanera. Ko je imal kuraž išal je, i žene, zimu u Trst kupit fažola*. U *Talijansko-hrvatskom rječniku* nema ove riječi, ali se može pronaći izraz *borsanerista* u značenju ‘crnoburzijanac’ (Jernej i Deanović 2012: 99).

Zanimljiva je i imenica *budande*, odnosno **mutandi** kod Bejana. Riječ koja označava odjevni predmet ‘donje gaćice’, prema tal. *mutande* (Jernej i Deanović 2012: 402). Bejani je rabe u inačici *mutandi* (Velčić 2009: 235). Zamjenom dvousnenih glasova $m > b$ te jednačenjem na udaljenost $t - d > d - d$ kod Velološinjanja se ustalila inačica **budande**, npr. *On ni imil kamo to stavit, kan bi ju stavil nego va jedne njegove budande*.

Osim što znači prodavaonica, Velčić navodi kako riječ *butega* u bejskom žargonu može značiti i rasporak na hlačama: „*Viš, butega ti je otparta*“ (Velčić 2009: 56). To je drugo značenje, naravno, preneseno. U Velom Lošinjju rabi se inačica *butiga*, npr. *Ma poj ga pitat ki su ti judi (...) i ocemo zatvorit butigu*.

U Belom je na Novu godinu 1908. otvorena prva čitaonica „u nekoj privatnoj kući“ (Velčić 2009: 66). Prema tipičnomu čakavskom izostanku vokalizacije u bejskom govoru čitaonica je **čitalnica**. Velološinjani rabe inačicu *citovnica*, npr. *A ovdeka na pjaci kede je sada pivnica, to se je onda zvalo citovnica; to je bila harvoška, ova kamo se hodilo citat*.

Od talijanske riječi *direttore* u govoru Beloga razvio se izraz koji se nije puno promijenio od izvornika i glasi *diretor* s istim značenjem ‘direktor’. Stari Velološinjani govore *diretur*, s promjenom $o > u$ ispred /r/, npr. *On je bil mom tatu i njegovom diretur, Talijon*.

Slična je situacija i s glagolom *diškuriti* odnosno imenicom *diškurs* koja kod Bejana glasi *diškors*. Prema Velčiću ona se u hrvatskom književnom jeziku prevodi kao ‘razgovor’ (Velčić 2009: 82), dok bi glagol značio ‘razgovarati, razglabati’. Jasan primjer glagola i imenice vidljiv je u sljedećoj rečenici: *Tamo se je neki prikljucil, smo diškurili, rekel san va ton diškursu dicembar*. Jernej i Deanović *discorso* prevode kao ‘razgovor, razgovaranje’ s naznakom da se radi o kolokvijalnoj upotrebi imenice za *conversazione* (Jernej i Deanović 2012: 227).

U Velčićevu *Besedaru* nalazi se riječ **dragamini** (Velčić 2009: 89) koja na talijanskom znači ‘minolovac’ (Jernej i Deanović 2012: 241). U vojnoj terminologiji to je ‘brod za traženje, otkrivanje i uništavanje morskih mina’ (usp. Hrvatski jezični portal). Velološinjani to opisuju ovako: *Brodovi dragamine, oni ki su dragali mine*, odnosno: *Šoto smo vidili mine u moru, smo prolazili ozgor mine, kako je bila manja barka je mogla proć*. Iz primjera je vidljivo kako u ratno doba nije bilo jednostavno bezbrižno ploviti morem ni na najkraće relacije. To je još jedna zanimljivost iz ratnoga razdoblja koje je utjecalo na vokabular Beloga i Veloga Lošinja, ali i ostalih mjesta na otoku.

Talijanizam *durata*, što znači ‘trajanje’, uglavnom se odnosi na trajanje boravka (Jernej i Deanović 2012: 240). Zadržao se kao glagol i od njega izvedena imenica u jednom i u drugom govoru. Velčić tako u rječniku navodi čak tri izvedenice „**durat** - trajat (...) **duranje** - trajanje, trajnost (...) **durada** - trajanje, trajnost“ (Velčić 2009: 93). Primjer iz velološinjske konverzacije: *Škula nan je durala do piete*. Zanimljivo je da se taj talijanizam očuvao i u govoru Hrvata u Hajmašu koji je temeljen na čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu: *četrdeset dan je duralo* (Vulić 2005: 24).

Talijansko je stanovništvo oduvijek težilo ovim prostorima, a prema nekoj prostornoj logici najviše je bilo onih kojima je ovo područje bilo najbliže. **Čezoti** kod Bejana odnosno **Čezoti** kod Velološinjanja naziv je za stanovnike grada Chioggie iz talijanske pokrajine Veneto koji su obitavali na otocima Cresu i Lošinju, ondje radili, ženili se i zasnivali obitelji: *On je bil Čezot, Talijon. A mi smo bili Harvati pa se nismo slagali*. Kod Velološinjana je još zamjetna inačica **Čozi**.

Od živežnih namirnica Velološinjani najviše spominju *farmentul* ‘kukuruz’, koji se u Belom kaže **farmantun**. Potječe od talijanskoga *frumentone* ‘kukuruz’ (Jernej i Deanović 2012: 302), npr. *I u Moli Lošinj u jene katuce jo sen hodil kupit kilo farmentula*. U Velom Lošinju stariji za brašno govore *munka*, npr. *Moj otac je napravil jedan paket munke*, što Velčić nije zabilježio kao leksičku značajku bejskoga govora, ali je, kako je već navedeno, taj naziv svojstven mnogim čakavcima.

Imenica **godišće** u bejskom govoru (Velčić 2009: 119) ima sličan glasovni inventar kao velološinjska inačica, samo što se palatali izgovaraju kod Velološinjanja ipak malo mekše, npr. *A već je imela dvajspet godišć. Poć u Ameriku nekoliko godišć, bez fameje*.

Za svoje poslodavce koji su im bili nadređeni u poslovima koje su obavljali, stari Velološinjani govorili su *gospodori*, npr. *I jo rien kod gospodora i on me pita: reci mi, ce si videl?* U *Besedaru bejske tramuntane* ostvaruje se inačica bez promjene boje vokala, tj. **gospodar**. Ima dva značenja 1. gospodar, domaćin, 2. vlasnik (Velčić 2009: 121).

Gvera je bejska riječ za ‘rat’ (Velčić 2009: 127), a dolazi od talijanske riječi *guerra* istoga značenja (Jernej i Deanović 2012: 333). Kod Velološinjania se realizira inačica s diftongom *gviera*, npr. *Za vreme gvriere stanovali smo u noni*.

Od talijanskoga glagola *imbarcarsi* ‘ukrcati se’ (Jernej i Deanović 2012: 340) dolazi riječ **imbarkat (se)** što, prema Velčiću, znači ‘ukrcati se’, odnosno ‘zaposliti se na brodu’ (Velčić 2009: 135). Pridjev glasi **imbarkan**, a imenica **imbarkanje**. Velološinjanjani govore jednako: *Jedan militori (...) je ustol na kraji, nisu ga imbarkali*.

Imenica *jandarm* i kod Bejana i kod Velološinjanjana znači ‘žandar’, npr. *A na Rici su zapovidali jandarmi i vlast je bila madjarska, mi bimo rekli ungariska*. U tom se primjeru, među ostalim, vidi utjecaj standardnoga jezika u lokativu jednine toponima *Rici* (s provedenom sibilizacijom). U talijanskom jeziku postoji riječ *gendarme*, što je povijesni naziv kojemu je jednakovrijednica u hrvatskome *žandar* (Jernej i Deanović 2012: 310).

Pomorska djelatnost nije donijela samo promjene u gospodarskom smislu već i u jezičnom jer su govori na otočju međusobno jedan na drugoga utjecali. Tako je, primjerice, zanimljivo da se imenica *jarbol*, kao dio brodske opreme, ne upotrebljava u tom liku ni u jednom od dvaju spomenutih govora, već kod Bejana glasi **jarbul** (Velčić 2009: 143), sa zatvaranjem vokala /o/ ispred sonanta /l/. Velološinjanjani rabe inačicu *jorbol* sa zatvaranjem dugoga /a/ i promjenom boje vokala, npr. *Brodi na jidra su prišli, ma bil je i jidra i motor, na tri jorbola*.

Imenica muškoga roda *kamižot* ima više značenja. Velčić navodi čak tri: 1. široka suknja nabrana u pojasu kao dio narodne nošnje (...), 2. haljina, 3. alba, duga svećenička misna košulja. Izvedena je od imenice *kamiža*, što znači ‘košulja’, prema tal. *camice*, koja ima nekoliko značenja od kojih je jedno ‘misna košulja, alba’ (Jernej i Deanović 2012: 115). *Kamižot* u velološinjskom primjeru ima značenje ‘velika, nabrana košulja’, npr. *Oni su bili ucinili veliki kamižoti, sa karselama nutri i tudeka su napunjali malo proviste. Karsele su ‘džepovi’*. Prema Velčićevu *Besedaru* ta imenica dolazi i u muškom *karsel* i u ženskom rodu, *karsela*. U oba slučaja nominativ množine glasi *karseli* (Velčić 2009: 160).

Oba govora preuzela su talijanski naziv za ‘ugljen’ *carbone* (Jernej i Deanović 2012: 124), samo što ju Bejani izgovaraju kao **karbun** (s već više puta spomenutim zatvaranjem vokala /o/ pred sonantom), dok u Velom Lošinjju ona glasi *karbon*, npr. *Pokojni otac je hodil po karbon*.

Ratno vrijeme, kao što je već uočeno, također je utjecalo na stvaranje novih i prilagodbu starih riječi. Tako su, primjerice, za policijski sat, tj. zabranu kretanja po ulicama, Velološinjanjani koristili talijanski izraz *ko-*

prifuoko, odnosno *copriфуoco* (Jernej i Deanović 2012: 184). To se može objasniti izrazitim utjecajem toga stranoga jezika na ovaj govor, ali i trenutačnom situacijom kada je na otoku boravila talijanska vojska koja je taj policijski sat i zapovijedala, npr. *Morali smo biti škuramento. Da se ne vidi svitlo i koprifuoko je bil.* Naziv *škuramento* također je talijanizam. Dolazi od talijanske riječi *scurimento*, što znači ‘zamračenje’. Bejani su talijansku riječ *copriфуoco* fonološki adaptirali u svojoj posudenici *koprifogo* u istom značenju (Velčić 2009: 176). Riječ *škur* jedan je od talijanizama koji su se trajno uvukli u govor otočana, o čem svjedoče i brojne izvedenice. Velčić, primjerice, navodi značenja „mrak, razdoblje za pomrčine mjeseca“, zatim izvedenicu *škurinja* u značenju „mrak, tama“. Pridjev *škuri* može također označavati nešto što je plave ili modre boje (Velčić 2009: 463). Iz pridjeva *škur* izvedena je i imenica za prozorski kapak, a glasi *škura*. Prozorski su kapci nekada u pravilu bili izrađeni od drva i kada bi se zatvorili, u potpunosti bi zamračili sobu. Glagol *scurire* na talijanskom znači ‘potamniti, zamračiti’ (Jernej i Deanović 2012: 669).

Imenica *kuraž* kod Velološinjana odnosno *kuraj* kod Bejana ima značenje ‘hrabrost’. Potječe od talijanske riječi *coraggio* koja znači također ‘hrabrost, srčanost, odvažnost’ (Jernej i Deanović 2012: 185), npr. *Ko je imal kuraža znal je doć momenat da se nešto zaradi.* Velčić uz ‘hrabrost’ dodaje i značenje ‘srčanost’ (Velčić 2009: 191).

Sintagma *levanj masa*, prema riječima velološinjskih izvornih govornika, označavala je opću mobilizaciju u ratnom razdoblju, npr. *To se je zvala levanj masa, opća mobilizacija.* Velčić u *Besedaru* ne donosi sukladan primjer, ali zato navodi imenicu *leva* u značenju ‘novačenje, regrutacija’ (Velčić 2009: 201). Ta se riječ u istom liku i značenju može pronaći u *Talijansko-hrvatskom rječniku* (Jernej i Deanović 2012: 414).

U rečenici *Tu nema njegovoga oca jer on je militor* zadnja riječ označuje vojnika, a riječ se u govoru Beloga razlikuje po tome što u njem nema promjene boje vokala pa glasi *militar*. Riječ je talijanizam prema tal. *militare* (Jernej i Deanović 2012: 455). Talijanizam je i brojevnica imenica *mijor*, odnosno *mijar* koja znači ‘tisuća’ (Velčić 2009: 224).

Imenica *oštarija* u Belom i *ošterija* kod Velološinjana razlikuju se u izgovoru drugoga samoglasnika, npr. u Velom Lošinja: *Dole je bila ošterija.*

Glagol *paričevat (se)* u bejskom govoru znači ‘spremati (se), pripremati (se)’, a u svršenom vidu glasi *paričat (se)* (Velčić 2009: 295). Velološinjani rabe fonološku inačicu *paričivat*, npr. *On je hodil kako turista. Nosil boršu punu, mat mu je paričivala svega za jist.*

U rečenici *Moja nona i mat svaku nediju parniest rucinje u nas pa pot’na Velu misu* infinitiv je nespretno izrečen bez modalnoga glagola, a u konstruk-

ciji s prezentom to bi glasilo *moja nona i mat svaku nediju parnesu*, drugim riječima ne bi se dogodila diftongizacija. Kod Bejana je takav i infinitiv, *parnest*, a znači ‘donijeti’ (Velčić 2009: 295). Velološinjska diftongizacija vidljiva je i u imenici *puniestra*, npr. *Ja sen skocil, se pozadi bacil priko puniestre*. U Belom glasi *punestra*, a ponekad *ponestra* (Velčić 2009: 377).

Glagol *škuntrat* u oba govora realizira se s “mekim” *ś*, a znači ‘sresti, susresti’ (Velčić 2009: 463), npr. *Sen hodil doma po glavnomu putu pa sen se škuntral s njima*. U talijanskom jeziku fraza *scontrano con alcune* doslovno znači ‘sudariti se s nekim’, dok infinitiv *scontrare* znači ‘sresti, susretati, naići na koga’ (Jernej i Deanović 2012: 665). Još jedan od brojnih talijanizama koji se trajno ukorijenio u govoru domaćega stanovništva jest prilog *šoto*, odnosno *śoto* kod Bejana i Velološinjana, a u talijanskom izvorniku *sotto*, što znači ‘ispod, pod’, npr. *Meni je sve napamet kad pocnemo razgovarat, sve mi je śoto, ma toga bi bilo za pripovidat, ma znate koliko*. Primjer pokazuje kako se ta riječ koristi i u prenesenom značenju.

Općeprošireni talijanizmi nalaze se i u ovim govorima, npr. pridjev *šporko* i imenica *šetimana* odnosno *šetimona* kod Velološinjana, npr. *Onda je bil dogovor da jednu šetimonu vozi jedan, drugu šetimonu drugi*.

Talijanski pridjev *sporco* ‘prljav, nečist, zamazan’ (Jernej i Deanović 2102: 718) bio je motivirajuća riječ za tvorbu mnogih izvedenica u spomenutim govorima. Velčić navodi glagol *šporkat (se)*, prez. *šporkan*, zatim *šporkevat* te imenicu *šporkuja* (Velčić 2009: 466).

Imenice *šetimana* i *šetimona* potječu od talijanskoga *settimana*, što znači ‘tjedan’ (Jernej i Deanović 2012: 681). Vidljivo je kako je bejski oblik bliži talijanskomu izvorniku, dok se kod Velološinjana ponovno dogodilo zatvaranje i promjena boje vokala.

Kada govore o opskrbi hranom u ratno doba i općenito u kriznim situacijama, Velološinjani koriste izraz *na tesere*, npr. *Ali mi smo svedoci isto zmo se hranili na tesere, točkice, bonove*. Zadnjim dvjema riječima pokušava se pobliže označiti navedeni izraz koji i Velčić navodi u svom *Besedaru bejske tramuntane* kao imenicu *tesera* u značenju ‘dokument za racioniranu opskrbu namirnicama’ (Velčić 2009: 486). Imenica *tessera* na talijanskom znači ‘iskaznica, karta’ (Jernej i Deanović 2012: 754).

Zaključne napomene

Samostalnost i neovisnost vjekovna je težnja Lošinjana otkada su u 13. stoljeću kao robovi naselili svoj današnji teritorij da bi ga upornošću

i međusobnom odanošću pretvorili u dom koji im više nitko nije mogao oduzeti. Ta se neugasiva težnja kroz stoljeća ogledala u borbi za političku i društvenu cjelovitost koja je svoj temelj imala u jeziku toga potlačenoga stanovništva – Skjavana – kako su ih podrugljivo nazivali neki uzurpatori.

Čežnje Lošinjana počele su se djelomice ostvarivati gospodarskim razvojem u 17. i 18. stoljeću, koji je svoje uporište imao u procvatu pomorstva i brodogradnje. Kada je stoljeće poslije, pojavom parobroda, u tome sektoru nastupila kriza, otočani nisu izgubili tlo pod nogama, već su svoje snage usmjerili prema novoj gospodarskoj grani, turizmu. Što se jezika tiče, kao i u svako doba društvenih promjena, praktičnost uvijek nadilazi plemenitost, pa je tako bilo i pojavom Francuske revolucije. U tom nesigurnom razdoblju, u kojem je umirao feudalizam, a jačale liberalne ideje, lošinjskomu identitetu nepovratnu štetu nanio je njegov vlastiti zaštitnik, posljednji osorski nadbiskup (vjerojatno u pokušaju da obrani kršćanske vrednote od nasilnih Napoleonovih izvršitelja). Beskompromisnim ukidanjem službe Božje na narodnom jeziku zapečatio je jedino sigurno plodno tlo za razvoj i jačanje hrvatske riječi.

Kada je oslobođenjem od francuske dominacije uspostavljena austrijska vladavina, nastupilo je relativno mirno doba u kojem je otok doživio svoj prvi veliki procvat i postao okruženje u kojem su se jezik i kultura mogli razvijati u slobodi. To je razdoblje, na žalost, prekinuo Prvi svjetski rat, nakon čega je za hrvatske otoke nastupilo doba najvećega i najtežega kulturnoga genocida. Vlast Kraljevine Italije, koju je zamijenila fašistička vladavina, više ili manje nasilno je dokinula sve pokušaje da hrvatski narod na ovim prostorima održi živim svoj jezik, a represija se očitovala čak i na neutralnim mjestima kao što su groblja. Kako je godinama poslije rekao Božo Milanović, hrvatstvo na ovim prostorima nije imalo nikakve šanse za opstanak.

Ipak, kraj Drugoga svjetskoga rata i uspostavu FNRJ Lošinjani su dočekali oslabljeni, ali ne i demoralizirani. U nekoliko desetljeća nove države na jezik, koji se u velikoj mjeri uspio održati, utjecali su novi čimbenici. Procvatom turizma javila se potreba za jeftinom radnom snagom koja je ubrzo dovela do promjene u demografskoj strukturi otoka. Stanovnici iz siromašnijih i slabije razvijenih krajeva, velikim dijelom iz Bosanske Posavine, u potrazi za poslom stigli su na otok te su mnogi od njih na njem ostali i zasnovali obitelj. Jezik pridošlica pokazao se dominantniji od onoga autohtonih stanovnika koji su se pak na jezičnom pogledu pokazali prilagodljivijima.

Na promjene u strukturi stanovništva utjecao je i Domovinski rat, jer su mnogi prognanici utočište pronašli na Lošinju te mnogi od njih tamo stvo-

rili novi dom. Danas otočni govor, ponajprije onaj Veloga Lošinja, u onom obliku kakav se rabio prije nešto manje od sto godina, poznaju i govore samo najstariji stanovnici. Mlađi naraštaji koji cijeli život žive na otoku međusobno i dalje govore lošinjski, ali sve rjeđe i sa sve uočljivijim promjenama. Uglavnom se radi o naraštaju rođenom nakon Drugoga svjetskog rata. Njihova djeca i unuci, ako i poznaju taj govor, ne rabe ga aktivno u svakodnevnoj komunikaciji.

U razgovoru s dvojicom izvornih govornika, starijih od 80 godina, uočeno je kako, unatoč višegodišnjemu prožimanju tih dvaju jezičnih sustava, kod jednoga i dalje prevladava mjesni govor. Obojica sugovornika bili su ili su još u braku sa ženama koje su na otok doselile iz sjevernijih krajeva Hrvatske. U obitelji jednoga od njih, onoga koji preferira mjesni govor, govorilo se u obitelji tim idiomom, a kod drugoga nije. Djeca, pa čak i unuci prvoga kazivača poznaju i međusobno govore velološinjskim idiomom. U drugom slučaju ni dijete ni dvojica unuka ne poznaju velološinjski govor u mjeri u kojoj bi se njime mogli služiti u svakodnevnom razgovoru.

Osim dvojice sugovornika, još nekoliko živućih stanovnika govori velološinjskim idiomom, od kojih dio živi izvan Hrvatske. Značajke čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, kojemu pripada velološinjski govor, u većoj su mjeri očite u govoru sugovornika. Eventualne promjene i odstupanja posljedice su višegodišnje stagnacije u uporabi mjesnoga idioma jednoga od kazivača, te utjecaja standardnoga jezika i susjednih lokalnih idioma.

Literatura

- Božićević, Mate. *O jeziku Veloga Lošinja* (rukopis).
- Crnković, Nikola. 2001. *Veli Lošinj. Iskonska civiliziranost i arhivsko blago*. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci.
- Ivanišević, Goran. 1997. *Velo selo*. Veli Lošinj: Župni ured u Velom Lošinju.
- Jernej, Josip, Mirko Deanović. 2012. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sokolić, Julijano. 2001. Prilozi za povijest cresko-lošinjskog otočja pod talijanskom upravom (1918-1943) i borba za opstojnost Hrvata. U: Marino Manin, ur. *Talijanska uprava i egzodus Hrvata 1918. – 1943*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2*. Zagreb: Golden marketing.
- Lukežić, Iva. 1990. *Čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

- Velčić, Nikola. 2003. *Besedar bejske tramuntane*. Mali Lošinj: Katedra čakavskoga sabora Cres–Lošinj.
- Vranić, Silvana, Sanja Vulić. 2008. Grobnički govori u svjetlu novijih istraživanja. *Čakavska rič* 1–2: 145–157.
- Vulić, Sanja. 2005. Govor Hajmaša u Mađarskoj. *Čakavska rič* 1–2: 5–30.
- Vulić, Sanja. 2008. O govoru Turković Sela. *Modruški zbornik* 2: 3–29.

Veli Lošinj Speech

Research was conducted into the local speaking patterns of Veli Lošinj residents, which belong to the Chakavian Ikavian-Ekavian group. The analysed corpus was gathered in the field, noting the spoken interactions of two native residents of Veli Lošinj.

The paper primarily analyses the lexis of Veli Lošinj speech, and lists the phonological and morphological characteristics which confirm that it belongs to the Chakavian Ikavian-Ekavian dialect. Apart from some examples which contribute to the understanding of how particular words are spoken, the accent system is not analysed in detail.

Based on the results, a lexical comparison was carried out with the speaking patterns of Beli residents on the neighbouring island of Cres. These are classified as belonging to the Ekavian sub-dialect of Chakavian.

Keywords: Veli Lošinj, Veli Lošinj speech, Ikavian-Ekavian sub-dialect, Beli, Beli speech